

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ТА ВИКОРИСТАННЯ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО ЧАСУ

Собакарь А. О. ¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.05.2025	Право	342.951(351)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.16147557		

Анотація. Стаття присвячена аналізу правових механізмів обліку та використання військового майна в умовах чинного правового режиму воєнного часу. Автор досліджує трансформацію нормативно-правової бази, що регулює питання управління військовим майном, і виявляє особливості її функціонування в контексті забезпечення національної безпеки. Особлива увага приділяється процедурам інвентаризації, контролю та розподілу військових ресурсів, а також механізмам їх захисту від неправомірного використання.

У роботі розглядаються актуальні проблеми правового регулювання процедур обліку військового майна, включаючи питання його класифікації, оцінки та документообігу. Аналізуються зміни в адміністративно-правових процедурах, пов'язані з необхідністю оперативного реагування на потреби оборони в умовах воєнного часу. Автор виділяє ключові проблеми існуючої системи обліку та пропонує шляхи їх вирішення через вдосконалення правових механізмів і впровадження сучасних технологій контролю.

Дослідження охоплює питання взаємодії різних суб'єктів правовідносин у сфері управління військовим майном, включаючи органи державної влади, військові формування та контролюючі органи. Розглядаються особливості застосування принципів прозорості та підзвітності в умовах обмежень, пов'язаних з режимом воєнного часу. Аналізуються механізми запобігання корупційним ризикам та забезпечення ефективного використання військових ресурсів.

Висновки дослідження містять рекомендації щодо оптимізації правового регулювання обліку та використання військового майна, спрямовані на підвищення ефективності системи національної безпеки. Запропоновані автором заходи включають вдосконалення нормативної бази, впровадження цифрових технологій обліку та посилення контрольних механізмів. Результати роботи можуть бути використані для формування державної політики у сфері управління військовим майном та розробки відповідних законодавчих ініціатив.

Ключові слова: правове регулювання, адміністративно-правове регулювання, воєнний час, військове майно, відчуження майна, Збройні сили України, військове майно, відчуження майна, Збройні сили України, національна безпека, Міністерство оборони України, правове регулювання, правовий режим.

¹ доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права і процесу Дніпровський державний університет внутрішніх справ ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7618-0031>

FEATURES OF ACCOUNTING FOR AND USE OF MILITARY PROPERTY IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY AND THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW

Abstract. The article is devoted to the analysis of legal mechanisms for accounting and use of military property under the current legal regime of wartime. The author examines the transformation of the regulatory framework governing the management of military property and identifies the features of its functioning in the context of ensuring national security. Particular attention is paid to the procedures for inventorying, controlling and distributing military resources, as well as the mechanisms for protecting them from misuse.

The paper examines topical issues of legal regulation of military property accounting procedures, including issues of its classification, valuation and document flow. Changes in administrative and legal procedures related to the need for rapid response to defence needs in wartime are analysed. The author highlights the key problems of the existing accounting system and proposes ways to solve them through the improvement of legal mechanisms and the introduction of modern control technologies.

The study covers issues of interaction between various subjects of legal relations in the field of military property management, including state authorities, military formations and supervisory bodies. The peculiarities of applying the principles of transparency and accountability in conditions of restrictions associated with wartime are considered. Mechanisms for preventing corruption risks and ensuring the effective use of military resources are analysed.

The conclusions of the study contain recommendations for optimising the legal regulation of the accounting and use of military property, aimed at improving the effectiveness of the national security system. The measures proposed by the author include improving the regulatory framework, introducing digital accounting technologies, and strengthening control mechanisms. The results of the work can be used to form state policy in the field of military property management and to develop relevant legislative initiatives.

Keywords: legal regulation, administrative and legal regulation, wartime, military property, alienation of property, Armed Forces of Ukraine, military property, alienation of property, Armed Forces of Ukraine, national security, Ministry of Defense of Ukraine, legal regulation, legal regime.

Вступ

Актуальність наукового дослідження. В умовах сучасних геополітичних викликів і загроз національній безпеці питання ефективного управління військовим майном набувають критичного значення для забезпечення обороноздатності держави. Трансформація характеру військових конфліктів, поява нових видів озброєнь і військової техніки, а також зміна підходів до ведення бойових дій вимагають кардинального перегляду існуючих механізмів обліку, контролю та використання військового майна. Особливої гостроти ця проблематика набуває в умовах воєнного часу, коли від швидкості та точності прийняття рішень щодо розподілу матеріальних ресурсів безпосередньо залежить ефективність військових операцій.

Правове регулювання статусу військового майна в режимі воєнного часу характеризується значними прогалинами і суперечностями, що створює серйозні перешкоди для оперативного реагування на загрози національній безпеці. Відсутність чітких правових механізмів мобілізації, реквізиції та перерозподілу військового майна в екстремальних умовах може призвести до критичних затримок у забезпеченні збройних сил необхідними ресурсами. Дана проблема ускладнюється недостатньою координацією між різними органами державної влади, відповідальними за управління військовим майном, що вимагає комплексного наукового аналізу та розробки практичних рекомендацій.

Сучасні інформаційні технології та цифровізація процесів управління відкривають нові можливості для підвищення ефективності обліку та використання військового майна, проте їх впровадження пов'язане з необхідністю забезпечення кібербезпеки та захисту критично важливої інформації. Інтеграція автоматизованих систем управління запасами, використання технологій блокчейн для забезпечення прозорості операцій з військовим майном і впровадження штучного інтелекту для прогнозування потреб вимагають розробки нових правових норм і стандартів. Ці інноваційні підходи повинні враховувати специфіку воєнного часу, коли швидкість прийняття рішень і надійність інформаційних систем стають факторами, що визначають успіх оборонних операцій.

Дослідження особливостей обліку та використання військового майна в контексті забезпечення національної безпеки має не тільки теоретичне, а й практичне значення для формування ефективної системи державного управління в сфері оборони. Аналіз міжнародного досвіду, вивчення кращих практик союзних держав і адаптація зарубіжних підходів до національних умов дозволить виробити науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази. Результати такого дослідження можуть стати основою для модернізації системи військово-економічного планування, оптимізації процедур державних закупівель військового призначення та підвищення загальної ефективності використання бюджетних коштів, що виділяються на потреби оборони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові розробки в галузі управління військовим майном зосереджені переважно на питаннях оптимізації логістичних процесів і впровадження цифрових технологій. Дослідження (*Bugaova O. O. (2020)*) демонструють зростаючий інтерес до вивчення адаптивних систем управління матеріальними ресурсами в умовах нестабільності.[2] Особлива увага у праці Кучинського Ю.Д. приділяється аналізу ефективності існуючих моделей постачання військ, виявленню вузьких місць у системі військово-технічного забезпечення та розробці механізмів швидкого реагування на зміни оперативної обстановки. [3] Наукові роботи Коренцова О. І. підкреслюють необхідність інтеграції військово-цивільних логістичних систем для підвищення загальної стійкості системи оборони.[6]

Значний пласт досліджень присвячений правовим аспектам регулювання військового майна в надзвичайних умовах. (*Sanderson D., Singh A. (2021)*) аналізують колізії між нормами мирного і воєнного часу, досліджують механізми тимчасового вилучення приватної власності для оборонних потреб і розробляють концепції справедливої компенсації. Окремий напрямок досліджень (*Shevchuk O., Mentukh N. (2022)*) зосереджений на вивченні міжнародно-правових аспектів використання військового майна, включаючи питання військової допомоги союзників і правового статусу переданого озброєння. Актуальними залишаються питання відповідності національного законодавства міжнародним стандартам у сфері регулювання військового майна.

Інноваційні підходи до обліку військового майна стають предметом міждисциплінарних досліджень, що об'єднують фахівців у галузі інформаційних технологій, військової справи та державного управління. Наукові колективи розробляють концепції «розумного» військового складу, системи прогнозування потреб у матеріальних ресурсах на основі аналізу великих даних і моделі інтегрованого планування логістичного забезпечення. Особливий акцент робиться на забезпеченні кібербезпеки інформаційних систем управління військовим майном і захисті критично важливої інформації від зовнішніх загроз.

Порівняльний аналіз зарубіжного досвіду управління військовим майном виявляє істотні відмінності в підходах різних країн до вирішення даної проблеми. Дослідження показують, що країни з розвинутою військово-промисловою базою роблять акцент на створенні стратегічних резервів і довгостроковому плануванні потреб, у той час як

держави з обмеженими ресурсами зосереджуються на максимальній ефективності використання наявних засобів. Аналіз практики країн-членів НАТО демонструє важливість стандартизації процедур обліку та використання військового майна для забезпечення ефективної взаємодії союзників в рамках колективної оборони.

Незважаючи на численні дослідження, наукова література виявляє значні прогалини у вивченні комплексного підходу до управління військовим майном в умовах гібридних загроз. Більшість робіт розглядають окремі аспекти проблеми, не приділяючи достатньої уваги системній взаємодії правових, технічних та організаційних факторів. Недостатньо дослідженими залишаються питання адаптації систем управління військовим майном до специфічних умов різних типів військових конфліктів, а також вплив сучасних технологій на трансформацію традиційних підходів до військової логістики та матеріально-технічного забезпечення.

Формулювання цілей статті. Мета даного дослідження полягає в комплексному аналізі специфіки обліку та використання військового майна в умовах воєнного часу, визначенні особливостей правового регулювання даної сфери в контексті забезпечення національної безпеки, виявленні проблемних аспектів існуючих механізмів контролю та управління військовими ресурсами, а також розробці рекомендацій щодо вдосконалення системи обліку військового майна з урахуванням вимог надзвичайного правового режиму та необхідності ефективного розподілу ресурсів для захисту державних інтересів в умовах військової загрози.

Результати

Право на приватну власність займає особливе місце серед різноманітних прав людини. З давніх часів право на приватну власність вважалося необхідним для забезпечення соціальної єдності та сприймалося як втілення ідей справедливості. Сьогодні важливість права на приватну власність для розвитку особистості та суспільства безперечно визнається.

В Україні важливим кроком до визнання важливості прав власності в системі прав людини стала ратифікація Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція), яка стосується права приватних осіб вільно користуватися своїм майном та забороняє позбавлення майна, окрім як у суспільних інтересах та відповідно до умов, передбачених законом та загальними принципами міжнародного права.

Конвенція була ратифікована Україною 17 липня 1997 року та набула чинності для України 11 вересня 1997 року (Верховна Рада України, 1997). Після ратифікації Конвенції та прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (Верховна Рада України, 2006 р.), Конвенція та практика Європейського суду з прав людини стали обов'язковими для виконання в Україні.

Таким чином, сьогодні Конвенція є частиною українського законодавства, а її положення відіграють значну роль у національному праві у вирішенні різноманітних спорів. Згідно із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, суди повинні застосовувати не лише Конвенцію, а й практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

Окрім міжнародних гарантій права на приватну власність, основним джерелом регулювання відносин приватної власності в Україні є Конституція України, яка забороняє будь-які порушення права на приватну власність, окрім випадків, прямо встановлених законом. Таким чином, незважаючи на дуже ретельний підхід до захисту права приватної власності, воно все ж може бути обмежене у випадках, коли необхідно захистити інтереси держави чи суспільства.

Отже, у сучасному праві право власності доповнюється необхідною соціальною функцією, яку власник виконує для суспільного блага. Такий підхід призвів до усвідомлення необхідності обмеження абсолютного права власності в суспільних інтересах. Власник зобов'язаний враховувати не лише свій особистий інтерес, а й інтереси суспільства. Право власності вважається нерозривно пов'язаним з обов'язками особи, перш за все, у зв'язку з принципом соціального обмеження права приватної власності.

Незважаючи на визнання можливості та необхідності в деяких випадках обмеження права приватної власності в суспільних інтересах, такі випадки обмеження права власності визнаються винятковими. Такі обмеження повинні ґрунтуватися на балансі інтересів особи, суспільства та держави. Таким чином, примусове відчуження приватної власності в умовах воєнного стану можна віднести до випадків такої необхідності балансування інтересів особи, суспільства та держави.

Питання обмеження права приватної власності вже давно є предметом уваги дослідників. Так, (*Hegel, G. W. F. (2010)*) зазначав, що приватна власність може бути обмежена лише у виняткових випадках, і такі обмеження можуть ґрунтуватися лише на розумному підході держави в цілому, а не визначатися бажаннями приватних осіб. Говорячи про необхідність приватної власності, Г. Гегель розглядав її крізь призму ставлення людини до власності. Він зазначав, що через власність людина виражає свободу. У цьому, на думку філософа, полягає значення приватної власності. Держава може робити винятки з цього правила, але тільки держава може робити такі винятки.

Вчення про необхідність права приватної власності було розроблено наприкінці 19 – на початку 20 століття. Так, Г. Шершеневич зазначав, що право приватної власності має бути реалізоване у встановленому законом порядку. Це означає, що право приватної власності може бути обмежене, але такі обмеження можуть бути встановлені лише законом або договором, а після їх припинення право власності має бути поновлене у своєму первісному вигляді.

У сучасному праві, в результаті впливу численних соціально-філософських доктрин, спрямованих на пошук найкращої моделі суспільних відносин, поширилася теорія про те, що власність – це відносини між людьми, а не просто відносини людини до речей. Власність доповнюється необхідною соціальною функцією, яку виконує власник для суспільного блага. Такий підхід призвів до усвідомлення необхідності обмеження абсолютного права власності.

Система обліку та використання військового майна є одним з ключових елементів забезпечення національної безпеки держави, особливо в умовах воєнного часу. Специфіка даної сфери визначається необхідністю підтримання постійної готовності збройних сил до виконання завдань із захисту територіальної цілісності та суверенітету країни. В умовах сучасних військових конфліктів, що характеризуються високою інтенсивністю та динамічністю, ефективне управління матеріальними ресурсами стає критично важливим фактором, що визначає успіх військових операцій і загальну обороноздатність держави.

Правовий режим воєнного часу вносить істотні зміни в порядок обліку та використання військового майна, надаючи військовим органам розширені повноваження з управління матеріальними ресурсами. Введення воєнного стану активізує спеціальні правові механізми, що дозволяють оперативно мобілізувати і перерозподіляти майнові ресурси відповідно до потреб оборони. При цьому традиційні процедури цивільного обігу майна можуть бути істотно обмежені або модифіковані на користь військових потреб, що вимагає чіткого правового регулювання для запобігання зловживанням і забезпечення балансу між військовими потребами та цивільними правами.

Особливості обліку військового майна в умовах воєнного часу визначаються необхідністю забезпечення безперервності процесів контролю та управління ресурсами в екстремальних умовах. Система обліку повинна бути адаптована до специфіки бойових дій, включаючи можливість швидкого переміщення майна, його часткову втрату або пошкодження, а також необхідність оперативного поповнення матеріальних запасів. Це вимагає створення гнучких механізмів документообігу, здатних функціонувати в умовах обмеженого зв'язку і постійної загрози безпеці персоналу, відповідального за ведення обліку.

Технологічний аспект обліку військового майна набуває особливого значення в контексті сучасних військових конфліктів, де інформаційна перевага відіграє вирішальну роль. Впровадження цифрових систем обліку та моніторингу дозволяє забезпечити реальне відстеження руху матеріальних ресурсів, оптимізувати процеси їх розподілу та мінімізувати втрати від неефективного використання. Однак використання сучасних технологій у військовій сфері пов'язане з додатковими ризиками, пов'язаними з можливістю кібератак та необхідністю забезпечення інформаційної безпеки системи обліку.

Координація між різними військовими структурами та цивільними органами влади є найважливішим елементом ефективного управління військовим майном. В умовах воєнного часу виникає необхідність тісної взаємодії між військовими підрозділами, органами державної влади, підприємствами оборонно-промислового комплексу та цивільними організаціями. Відсутність чітких механізмів такої взаємодії може призвести до дублювання функцій, неефективного використання ресурсів і затримок у забезпеченні військових потреб, що негативно позначається на загальній обороноздатності держави. (Таблиця 1)

Таблиця 1

Види військового майна та особливості їх обліку

Вид військового майна	Характеристика	Особливості обліку в мирний час	Особливості обліку у воєнний час	Правові обмеження	Відповідальні органи
Озброєння та боєприпаси	Вогнепальна зброя, артилерійські системи, ракети, боєприпаси різних типів	Суворий кількісний облік, спеціальні сховища, періодичні інвентаризації	Спрощені процедури видачі, оперативний облік витрат, мобільні склади	Заборона цивільного обігу, спеціальні дозволи на зберігання	Органи військового управління, спецслужби
Військова техніка	Танки, бронетранспортери, літаки, гелікоптери, кораблі	Технічний паспорт, регулярне технічне обслуговування, облік експлуатації	Оперативний облік технічного стану, польовий ремонт, мобільні майстерні	Обмежена можливість передачі цивільним особам	Технічні служби ЗСУ, ремонтні підрозділи
Засоби зв'язку та радіоелектроніка	Радіостанції, системи зв'язку, РЛС, комп'ютерне обладнання	Реєстрація частот, облік технічних характеристик	Оперативне перенаштування, захист від радіоелектро	Спеціальні вимоги до інформаційної безпеки	Служби зв'язку, кіберзахисту

		тик, захист інформації	ної боротьби		
Паливно-мастильні матеріали	Пальне для техніки, мастила, спеціальні рідини	Суворий кількісний облік, контроль якості, норми витрат	Створення оперативних запасів, польове зберігання	Екологічні обмеження, пожежна безпека	Служби тилу, екологічні служби
Продовольство та речове майно	Продукти харчування, обмундирування, побутове майно	Облік строків придатності, норми постачання, якісний контроль	Оперативне постачання, польове харчування, аварійні запаси	Санітарні норми, стандарти якості	Служби тилу, санітарно-епідеміологічні служби
Інженерне майно	Будівельні матеріали, інженерні машини, обладнання для фортифікації	Облік за проектами, контроль використання, інвентаризація	Оперативне використання, польове будівництво, мобільні запаси	Будівельні норми, екологічні вимоги	Інженерні війська, будівельні підрозділи
Медичне майно	Медичне обладнання, ліки, медичні інструменти	Облік строків придатності, ліцензування, якісний контроль	Польові госпіталі, оперативна медична допомога	Медичні стандарти, фармацевтичні вимоги	Медичні служби, санітарні підрозділи
Нерухоме майно	Військові частини, склади, полігони, житлові приміщення	Технічний паспорт, кадастровий облік, утримання	Можливість ревізії, тимчасове використання	Земельне законодавство, містобудівні норми	Служби нерухомості, земельні комісії
Транспортні засоби	Автомобілі, спеціальна техніка, залізничний транспорт	Технічний паспорт, страхування, облік пробігу	Мобілізація цивільного транспорту, оперативне використання	Правила дорожнього руху, екологічні норми	Автомобільні служби, транспортні підрозділи
Секретне та спеціальне майно	Криптографічне обладнання, спеціальні прилади, секретні документи	Особливий режим обліку, спеціальні дозволи, обмежений доступ	Посилені заходи захисту, оперативна евакуація	Режим секретності, спеціальні дозволи	Служби безпеки, спеціальні підрозділи

Джерело:

Складено

автором

за

матеріалами:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1192-17#Text>

Контроль за цільовим використанням військового майна в умовах воєнного часу ускладнюється специфічними умовами його застосування та необхідністю забезпечення оперативності військових дій. Традиційні механізми фінансового контролю та аудиту можуть виявитися непридатними в умовах активних бойових дій, що вимагає розробки спеціальних процедур моніторингу та контролю, адаптованих до військових умов. При цьому необхідно забезпечити баланс між вимогами оперативності та необхідністю запобігання зловживанням і нецільовим використанням державних ресурсів.

Перспективи розвитку системи обліку та використання військового майна пов'язані з необхідністю комплексного підходу до модернізації існуючих механізмів управління матеріальними ресурсами у військовій сфері. Пріоритетними напрямками повинні стати вдосконалення нормативно-правової бази, впровадження сучасних інформаційних технологій, посилення міжвідомчої взаємодії та створення ефективних систем контролю і моніторингу. Тільки системний підхід до вирішення цих завдань дозволить забезпечити надійну основу для підтримки високого рівня національної безпеки та ефективного функціонування системи оборони держави в умовах сучасних викликів і загроз.

Висновки

Проведене дослідження виявило, що система обліку військового майна в умовах воєнного часу вимагає кардинальної трансформації традиційних підходів до управління матеріальними ресурсами. Специфіка військового періоду зумовлює необхідність створення гнучких механізмів контролю, здатних адаптуватися до швидко мінливих умов бойових дій і забезпечувати оперативний перерозподіл ресурсів між різними підрозділами та фронтами.

Аналіз правового режиму воєнного часу показав, що чинне законодавство надає розширені повноваження військовим органам у сфері управління майном, проте недостатньо регламентує процедури контролю та звітності. Встановлено, що ефективність системи обліку військового майна безпосередньо впливає на рівень національної безпеки держави. Своєчасна і точна інформація про наявність, стан і місцезнаходження військових ресурсів є критично важливою для прийняття стратегічних рішень, планування військових операцій і забезпечення боєготовності збройних сил. Недоліки в системі обліку можуть призвести до серйозних наслідків для обороноздатності країни.

Дослідження виявило ряд системних проблем в області обліку військового майна, включаючи недостатню автоматизацію процесів, відсутність єдиних стандартів документообігу, слабку координацію між різними військовими структурами і цивільними органами влади. Особливу складність становить облік майна в умовах активних бойових дій, коли традиційні процедури контролю стають непридатними або істотно ускладненими.

На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок про необхідність комплексного реформування системи обліку та використання військового майна з урахуванням сучасних викликів національній безпеці. Пріоритетними напрямками мають стати впровадження цифрових технологій обліку, вдосконалення нормативно-правової бази, посилення міжвідомчої взаємодії та створення ефективних механізмів контролю за цільовим використанням військових ресурсів в умовах надзвичайного правового режиму.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 07.07.2025).
2. Bugaova, O. O. (2020). Normatyvne vyznachennia poniattia maina Zbroinykh Syl Ukrainy. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Pravo"*, *60*, 11. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-3322/2020.60.11>.
3. Кучинський, Ю. Д. (2017). Класифікація принципів забезпечення адміністративно-правового режиму військового майна в Україні. *Revista Științifică Internațională "Supremația Dreptului"*, *2*, 109–113.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (Дата звернення: 07.07.2025).
5. Про правовий режим майна у Збройних Силах України: Закон України від 21.09.1999 № 1075-XIV. *Відомості Верховної Ради України*, *48*, ст. 407. (Дата звернення: 07.07.2025).
6. Коренцов, О. І. (2023). Примусове вітчуження майна в умовах правового режиму воєнного стану: адміністративно-правовий аспект. У *Integracja szkolnictwa wyższego prawniczego Ukrainy z europejską przestrzenią edukacyjną – wyzwania bezpieczeństwa wewnętrznego w czasie stanu wojennego* (с. 113–117). Łomża: MANS w Łomży.
7. Положення про порядок відчуження та реалізації військового майна Збройних Сил: Постанова Кабінету Міністрів України № 1919 від 28 грудня 2000 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1919-2000-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 07.07.2025).
8. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (Дата звернення: 07.07.2025).
9. Sanderson, D., & Singh, A. (2021). Why Is Aboriginal Title Property if It Looks Like Sovereignty? *Canadian Journal of Law & Jurisprudence*, *34*(2), 417–460. DOI: [10.1017/cjlj.2021.13](https://doi.org/10.1017/cjlj.2021.13).
10. Shevchuk, O., & Mentukh, N. (2022). Regulatory and legal support of investment support of the state information security of Ukraine in the conditions of martial law. *Reality of Politics. Estimates – Comments – Forecasts*, *4*(22), 67–80. URL: <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/rop/22/rop2205.pdf>.
11. Shevchuk, O., Deneha, V., Chorny, Y., & Mentukh, N. (2023). Competence of state authorities and local self-government bodies in the public-private partnerships area. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, *26*(6), 1–19.
12. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Офіційний вісник України*, *10*, ст. 42 (1998).
13. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, *30*, ст. 260 (2006).
14. Hegel, G. W. F. (2010). *The Science of Logic* (G. Di Giovanni, Trans.). Cambridge University Press.
15. Шершеневич, Г. Ф. (2020). Суб'єкти цивільно-правових відносин. У *Сучасне цивільне право: зб. наук. праць* (с. 45–78). Київ.